

<https://doi.org/10.60056/CCL.2024.10.199-212>

Ангел Валентинов АНГЕЛОВ¹

**Академичната рецепция
на концепцията на Емил Щайгер в България²**

Резюме

Целта ми е да представя рецепцията на няколко съчинения на швейцарския германист Емил Щайгер в българската академична среда. Също така – да поставя един по-общ въпрос – дали подходите към тези съчинения предполагат достоверност? Публикациите, които обсъждам, са на Росица Димчева, Никола Георгиев, Атанас Натев.

Ключови думи: Емил Щайгер, рецепция в България, достоверност, Р. Димчева, Н. Георгиев, Ат. Натев

Abstract

The Academic Reception of Emil Staiger's Concept in Bulgaria

My goal is to present the reception of several writings by Emil Staiger in the Bulgarian academic environment. Also – to pose a more general question – do approaches to these writings imply credibility?

The publications I discuss are by Rossitza Dimtshewa, Nikola Georgiev, Atanas Natev.

Keywords: Emil Staiger; reception in Bulgaria; reliability; Rossitza Dimcheva; Nikola Georgiev; Atanas Natev

Съчинения на Емил Щайгер (1908-1987) са обсъждани и изучавани от края на 1930-те до края на 1960-те. Името му е свързано с иманентното тълкуване на литературното произведение (werkimmanente Interpretation). Самият Щайгер не използва това определение за собствената си дейност. Ако под „иманентно“ се разбира тълкуване, което не напуска пределите на

¹ **Angel Valentinov ANGELOV** is a Professor of Literary Theory and History at the Institute of Literature, BAS. He is a doctor of Philology and a doctor of History of Art. His research interests are in the history of European culture, literature and art from the Late Middle Ages (ca. 1300) to the end of the 20th century. Among his publications are: *Communicating with the text*. Co-editor, with Al. Kyosev; *Telling the image*. Co-editor with Irina Genova; *Historicity of the visual image*; *Anti/Modernity: Images of the Exotic and the Earthly Paradise in Nineteenth-Century Europe*; *Philology, Literature and Symbolic Geography of Europe: Erich Auerbach, Leo Spitzer, Eduard Said, Stefan Zweig, Hugo von Hofmannsthal*, 2022.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9579-4354>

² Възприемането на реч на Емил Щайгер в 1966 и на реакциите към нея, продължили две години, представих в: Нежелание за разбиране: Цюрихският литературен спор в списание "ЛИК" 1967-1969 - https://www.academia.edu/42133525/Нежелание_за_разбиране._Цюрихският_литературен_спор_в_списание_ЛИК_1967 (26.05.2024).

литературния текст и пренебрегва жизнените обстоятелства и макро- и микроисторическата обстановка, при които е създавано произведението, то тълкуванията на Щайгер наистина не са иманентни.

Целта ми в статията е да представя каква е рецепцията на няколко съчинения от Емил Щайгер в българската академична среда. Също така – да поставя един по-общ въпрос – дали подходите към тези съчинения предполагат достоверност? Въпросът за достоверността може да бъде поставен при критическото обсъждане на коя и да е концепция или мнение. Какво разбирам под достоверност, ще посоча в края на статията. Авторите, за които ще стане дума, са били мои преподаватели, изучавал съм съчиненията им, те са част от моето научно формиране. Въпросът за отношението към чуждото и към своето в българската хуманитарна академична среда през 1960-те или днес, ме засяга повече, отколкото как се решава този въпрос другаде.

I. Росица Димчева, Методата на литературната интерпретация

В 1969 е публикуван сборник, посветен на "съвременния модернизъм и на западното литературознание". Една от статиите е изцяло ориентирана към Щайгер.³ Авторката си поставя за цел да представи „методата на литературната интерпретация“ и „теорията на поетическите жанрове“ на Емил Щайгер. Както теоретици, така и историци на литературата в България се стремят през 1960-те и 1970-те да обосноват самостоятелността на литературознанието – на понятията и на подходите. Целта е да се достигне до инструментариум, едновременно хуманитарен и научен, с който да се изследва „единството и своеобразието на литературната творба“. Да се утвърди литературознанието като наука, е част от международна тенденция към сциентизиране на хуманитарното знание. След отличителните черти на тенденцията са установяването на закономерности и изчисляване на изграждащите съответния обект на изследване единици. Ако са обосновани убедително, целта – самостоятелност на научното знание и специфичност на научния предмет – ще повиши социалния престиж на тази хуманитарна област; едновременно биха могли, донякъде, да смекчат идеологическата намеса в академичното, а оттам – и в педагогическото, занимание с литературните произведения.

Росица Димчева смята, че немски литературоведи подхождат към проблема за самостоятелността на литературната наука и за спецификата на литературното произведение като разработват теоретично и прилагат в конкретни анализи понятията „форма“ и „стил“. Тя посочва и философските източници на литературните подходи и понятия. Без да анализира

³ Димчева, Росица. Методата на литературната интерпретация и теорията на поетическите жанрове у Емил Щайгер – Във: *Философски и методологически проблеми на съвременния модернизъм и на западното литературознание*. София, 1969, 204–235

подробно връзката между литературознание и философия, Димчева създава представа за научната среда и за традициите, от които е част и концепцията на Щайгер.

Според нея „при изясняване на основните понятия на жанровата теория Щайгер прилага метода на интерпретацията“.⁴ Ето защо преди да анализира „Основни понятия на поетиката“, 1946, тя се обръща към „Времето като въображение на поета“, 1939 и „Изкуството на интерпретацията“, 1951. Димчева се спира подробно върху това как Щайгер обосновава самостоятелността на литературознанието. Самата Димчева предпочита понятието литературна наука вместо литературознание. Нейната убеденост, че съществува такава наука и че тя трябва да притежава понятиен апарат, се разбира косвено и от неодобрението ѝ към есеистични или „ненаучни“ подходи към литературната творба.⁵ Ето защо тя критикува Щайгер напр. за „логически неоправдано заключение“. Не го критикува обаче, че концепцията му за стила не разграничава форма и съдържание, докато това разграничение е основно за „марксистко-ленинска естетика“, която е една консервативна концепция, и през 1960-те. „Форма и съдържание не се делят в литературната творба, която науката тълкува описателно.“, констатира Димчева; тя обаче използва двете понятия. Изобщо Димчева критикува умерено Щайгер като представител на „буржоазната наука“, позовавайки се, както следва, предимно на съветски автори⁶. Никъде обаче в статията си тя не говори за марксистко-ленинска естетика или за марксистки подход към литературата, което би се очаквало от статия в сборник, чиято тема е критиката на „съвременния и на западното литературознание“.

Димчева подробно се спира на тълкуването, което Щайгер прави на баладата „По Рейн“ от Клеменс Брентано⁷. Това е първата и най-голяма част от „Времето като въображение на поета“. Представянето има достоинството, че подтиква читателя да прочете самата балада, ако не я познава, както и тълкуването на Щайгер. В послеслова към книгата „Резултати и въпроси“ той пише, че историята на литературата допринесла за отговора на въпроса „какво е човекът“. И също така, че философията за категорията време, към която той насочва своето изследване, е строго учение за „принципите на познанието“.⁸ Димчева критикува както постановката за строгите принципи на познанието, така и антропологическата цел на Щайгер като „рискувани

⁴ Пак там, с. 221.

⁵ Тя също така държи да разграничи научен довод от поетическо сравнение: Привеждайки цитат от Новалис, Димчева уточнява: „Всички тези хрумвания си остават само поетически сравнения, без да са научни аргументи.“ Пак там, с. 231.

⁶ Пак там, с. 215.

⁷ Пак там, с. 211-214.

⁸ Staiger Emil, *Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters. Untersuchungen zu Gedichten von Brentano, Goethe und Keller*. Zürich. 1963 [1939], S. 213.

и необосновани претенции“.⁹ Независимо от наистина свръхпретенцията на Щайгер, смятам, че критиката на Димчева не е основателна. За Щайгер строгите принципи на познанието са средство, за да се освободи от всичко, което е „зависимо от историческата ситуация, от епохата“. Целта му е да обоснове логически непротиворечиво една систематична концепция. „Ние се опитваме да си представим една отправена към учението за времето „поетика“, която да определи възможностите на поезията независимо от историческата действителност.“¹⁰

Димчева цитира това изречение, като основателно уточнява, че става дума „за учение за времето като художествен фактор в литературата, не за историческото, а за иманентното време.“¹¹ Тя защитава историческия подход към литературните жанрове и съответно - предпочитанието ѝ е към историческата поетика. Към неисторичната нагласа на Щайгер Димчева не взема отношение. И все пак историческата ѝ нагласа я подтиква към следната критика: „... Щайгер търси навред зад видимото и единичното – невидимото общо, идеите. Това е познатата неисторична представа за идеята, която се изследва при един случай, при жанра, който се реализира в едно произведение. ... Вниманието ни не трябва да се насочва само към едно обхватно основно понятие, а и към конкретната история на поетическите видове.“¹² Изобщо Димчева се отнася с филологическо неодобрение към общите философски постановки, прилагани към историята на жанровете.

Що се отнася до приноса на литературознанието към философската антропология, каквато е позицията на Щайгер, тук Росица Димчева е била изправена пред концепция, която е отвъд познавателния хоризонт на тогавашното хуманитарно знание в България. Поради това тя не е могла да разпознае познавателното преимущество, което философската антропология би донесла на литературознанието, включително, на историята на поетическите жанрове. Общата ѝ преценка обаче за тълкуването, което Щайгер прави на трите стихотворения от Брентано, Гьоте и Готфрид Келер, е по-скоро положителна. „Не бива да се изпада в крайностите на абсолютното отрицание. Макар да страдат от догматично възприемане на екзистенциалната философия, изводите на Щайгер следват от конкретния анализ на стила на поетите.“¹³ Димчева одобрява подход, който (както е при Щайгер) тълкува конкретността на произведението¹⁴, но все пак желае да се предпази от „крайности“: „Всичко е там да не се смята словесният елемент

⁹ Димчева, Росица. Методата на литературната интерпретация и теорията на поетическите жанрове у Емил Щайгер – Във: *Философски и методологически проблеми на съвременния модернизъм и на западното литературознание*. София, 1969, с. 215.

¹⁰ Пак там, с. 217. Димчева цитира Щайгер; немският текст е малко по-сложен, но смисълът е този.

¹¹ Пак там, с. 217

¹² Пак там, с. 235.

¹³ Пак там, с. 216

¹⁴ „Изводите никнат от непосредствения анализ на творбите ...“, пише тя на друго място. Пак там, с. 223

за единствено меродавен и да не се подценяват други важни страни в творческия процес извън „космоса на словото“.¹⁵

Статията представя два основни проблема в концепцията на Щайгер – какво е тълкуване и какво е поетика. По-изявен е интересът на Димчева към поетиката, поради което тя обсъжда по-пространно именно тази страна от концепция на Щайгер. Проблемът за времето в литературата, основополагащ за Щайгер, е актуален и през 1960-те. Димчева отбелязва присъствието му чрез книгата на Лихачов „Поетика на староруската литература“, 1967 г., както и чрез няколко други книги на съветски автори, но не прави съпоставки с Щайгер. Отделни положения от концепцията на Щайгер са поставени във връзка с концепции на други немски литературоведи и философи, което, както стана дума, създава представа за част от научната среда, в която се разполага концепцията на Щайгер. Димчева също така се анализира не само предговора към „Времето като въображение на поета“, 1939 г. - „За задачата и предметите на литературознанието“, както е най-често, но и послеслова „Резултати и въпроси“, което е по-скоро изключение в критическата литература върху Щайгер.¹⁶

Основно затруднение през епохата на социализма в България е достоверното представяне на „буржоазни“ мислители от XX в.. В техните концепции се вижда действителна или потенциална опасност за идеологията и за съществуването на социализма. Съчиненията, които се критикуват, не са преведени, така че читателят трябва за първо запознаване да разчита, че българският изследовател или изследователка представят достоверно „буржоазния“ мислител. Достоверност означава – представянето или критиката да не се ръководят от лична или друга идеология, която би могла да превърне съответната концепция в нещо неразпознаваемо. Идеологията на Димчева се проявява в изискването за определен тип научност – за „правилно обективно виждане и схващане“.¹⁷ Независимо от това, статията ѝ достоверно представя концепцията на Щайгер, от статията се научава достатъчно, за да прояви читателят интерес и към съчиненията на самия Щайгер.

II. Никола Георгиев, Разноличието на едностранчивостта

В същия сборник е публикувана студията „Разноличието на едностранчивостта. Критически наблюдения върху методологическата безпътица на съвременното немарксистко

¹⁵ Пак там, с. 217.

¹⁶ Staiger, Emil. *Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters. Untersuchungen zu Gedichten von Brentano, Goethe und Keller*. Zürich, S. 9-19; 213-221.

¹⁷ Димчева, Росица. Методата на литературната интерпретация и теорията на поетическите жанрове у Емил Щайгер – Във: *Философски и методологически проблеми на съвременния модернизъм и на западното литературознание*. София, 1969, с. 223.

литературознание“.¹⁸ На няколко страници авторът представя и концепцията на Щайгер. За това какви са основните положения на концепцията и как подхожда Щайгер при тълкуванията на литературните произведения се научава малко; преобладават реторично изказани преценки, на които анализът, когато го има, е подчинен.

„В първия си значителен и програмен труд „Времето като въображение на поета“ (1939), Щайгер се ангажира с недоказуемата теза, че „времето е скрит принцип на вътрешната архитектура на творбата“, и с горещата, но все тъй неосъществима амбиция да постави поетиката върху темпорални основи, „ориентирана към времето“. Структурно-стиловото единство на творбата, нейната художествена фикционалност и субективно творческа активност – всичко по негово мнение се корени и трябва да се потърси в начините, по които поетът е моделирал времето!

Виртуозен анализатор, Щайгер се зае да докаже тезата си чрез обстойно анализиране на три и само три стихотворения. Още в самия им подбор обаче симптоматично проличава, че изследвачът е злоупотребил с правото си да избира доказателствения материал, защото две от тях се оказаха философска лирика на тема време (от Гьоте и Г. Келер), а само третото – една рейнска балада от Брентано. От анализа им пък проличава колко проникновено може да подхожда Щайгер към поезията и колко външна, безполезна, литературно неспецифична е дедукцията от системата на Хайдегер.“¹⁹

Авторът привежда три „цитата“ от съчинения на Щайгер, които не се откриват на посочените страници. Щайгер наистина би могъл да е изказал мислите, които Георгиев „цитира“, но тогава става дума за парафрази. Изглежда, че въпросът с достоверността не е бил съществен за автора.

В още две съчинения Георгиев препраща към „Основни понятия на поетиката“. В „Поява и утвърждаване на единното родово понятие лирика“ той пише: „Дележът „епос, лирика, драма“ е утвърждаван „като основен литературоведски принцип от екзистенциалистите ...“ В бележка под линия е посочено съчинението на Щайгер.²⁰ През 2006 г. мнението му е: „... а Емил Щайгер (1946) въздигна теорията на родовете (епос – лирика – драма) в теория на литературата ...“.²¹ Щайгер обаче не твърди това, а обосновава защо заменя трите родови понятия за литературата с понятията за лирическо, епическо и драматическо и защо използва

¹⁸ Георгиев, Никола. Разноличието на едностранчивостта. Критически наблюдения върху методологическата безпътница на съвременното немарксистко литературознание – Във: *Философски и методологически проблеми на съвременния модернизъм и на западното литературознание*. София, 1969, с. 57-100.

¹⁹ Пак там. с. 84.

²⁰ Георгиев, Никола. Поява и утвърждаване на единното родово понятие лирика – *Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“*. Факултет по Славянски филологии, 1969, т. LXIII, 1, с. 97.

²¹ Георгиев, Никола. *Тревожно литературознание*. София, 2006, с. 109.

„лирически, епически и драматически стил вместо лирика, епос, драма. Разликата е съществена, но Н. Георгиев е предпочел да не я забележи, макар в първото съчинение от 1969 г. да препраща именно към тази и следващите страници от „Основни понятия на поетиката“, в които Щайгер разяснява своя подход.²² Щайгер определя трите стила чрез основни човешки състояние – спомен, представа, напрежение. Той е замислил своята поетика като част от антропологията, като принос към въпроса: „какво е човекът“? Н. Георгиев не обсъжда тази страна от концепцията на Щайгер.

Същевременно Никола Георгиев оценява познатите му трудове на Щайгер по следния начин: „За много и много от качествата на Емил Щайгер би трябвало да се говори в суперлативи: блестящ литературен анализатор с неспокойна, но и задълбочена теоретическа мисъл, с изключителен усет към скрития механизъм на художествеността... анализи, които удивяват със своята прозорливост и приносност...“²³ Оценките, утвърждаващи или отричащи, нечия научна дейност не заместват, нито са по-убедителни от анализите. Питам се защо анализът на концепцията на Щайгер, който предлага Георгиев, не удостоверява тази „приносност“ вместо да я заявява?

III. Атанас Натев, Феноменологическите подходи към изкуството

В 1969 Атанас Натев публикува сборник със статии „Литературознание и изкуствознание. Методологически въпроси“. Първата статия „Надхитряване с „мета“-естетиката“ е посветена на прехода от психологическата естетика от края на XIX (след 1876) и началото на XX в. към феноменологическите подходи към изкуството от 1930-те до 1960-те. Един от тези подходи е, смята Натев, на Емил Щайгер. Феноменолозите си поставят за цел да разкрият „творбата като предмет със своеобразен строеж, като *обособеност* (курсивът на Ат. Н.) със „свое вълшебство и свой смисъл“.²⁴ Тъй като те се задоволяват с дадеността на творбата, единственият сигурен метод се оказва описанието. Научното описание на поетическия свят е цел и Щайгер; своето описание той нарича тълкуване (*Auslegung*). Читателят обаче, казва Натев, е в правото си да поиска известни гаранции за научност на препоръчаното описание, тъй като съществува опасността всяко описание да изпадне в описателност, при което

²² Георгиев, Никола. Поява и утвърждаване на единното родово понятие лирика – *Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“*. Факултет по Славянски филологии, 1969, т. LXIII, 1, с. 97; Staiger, Emil 1951 [1946]: *Grundbegriffe der Poetik*. 2. erw. Auflage. Zürich, 7-12.

²³ Георгиев, Никола. Разноличията на едностранчивостта. Критически наблюдения върху методологическата безпътница на съвременното немарксистко литературознание – Във: *Философски и методологически проблеми на съвременния модернизъм и на западното литературознание*. София, 1969, с. 83, 85.

²⁴ Натев, Атанас. *Литературознание и изкуствознание. Методологически въпроси*. София, 1969, с. 20.

да не е в състояние да различи повърхностното от същественото.²⁵ Смятам, че Щайгер обсъжда възможността за концептуално описание (Beschreibung) внимателно и с оглед на възможните не/съответствия между използвани понятия и поетически текст. „В тази книга ... си поставяме за цел да разберем трите стихотворения в тяхната вълшебство и техния смисъл.“²⁶ Затова Натев би трябвало да покаже логическите недостатъци, или несъответствието на описанието, приложено от Щайгер към поетическите текстове в книгата „Времето като въображение на поета“. Общото съображение на Натев не заменя конкретния анализ на концепцията на Щайгер. Подобни съображения се изказват лесно. Каква е достоверността им обаче, когато бъдат приложени към конкретността на концепция или художествено творчество?

„Представител на тази школа (структурализма – б. м. А.А.) би могъл наистина да констатира и историческата промяна в стиловете (както прави Е. Щайгер в последната си книга). Но именно да я констатира, а не да я обясни. В най-добрия случай той ще ни покаже само, че еди-каква си (за определено време устойчива) стилова система е заменена от еди-каква си. Доколкото той е последователен структуралист обаче, историческата причина за тази промяна ще е вън от обсега на изследователските му интереси.“²⁷ Посочено е името на Емил Щайгер. Във въвеждащата статия „Обратът на стила“ от едноименната книга, която Натев има предвид, Щайгер размишлява над съотношението между тълкуване на конкретни произведения и литературно-историческо изследване.²⁸ В книгата има още четири студии, посветени на конкретни литературни теми от епохата 1770 - 1830 г. Предпочитам конкретните изследвания пред общите теоретични постановки. От тази гледна точка Натев би трябвало да каже дали тези студии на Щайгер отговарят на въпроса: обяснява ли Щайгер промяната в стила или само я констатира? И по същия начин да постъпи по отношение на трудове на френски или съветски литературоведи структуралисти. Как техните изследвания отговарят или не отговарят на поставения въпрос. Също така Натев смята, че стилът е категория, която изследват литературоведите структуралисти; дали обаче е така?

Натев чете Щайгер по свой начин: „Макар че посвети последната си книга на „промяната на стиловете“²⁹ ... Емил Щайгер отделя внимание и на марксистите, които дръзвали да обяснят

²⁵ Пак там, с. 20.

²⁶ Staiger, Emil. *Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters. Untersuchungen zu Gedichten von Brentano, Goethe und Keller*. Zürich, 1963 [1939], S. 17.

²⁷ Натев, Атанас. *Литературознание и изкуствознание. Методологически въпроси*. София, 1969, с. 79.

²⁸ Щайгер, Емил 1984: Проблемът за обрат на стила. Превод Бойко Атанасов – *Литературна мисъл* 1984/5, с. 109-117; Staiger, Emil, *Stilwandel. Studien zur Vorgeschichte der Goethezeit*. Zürich, 1963, S. 7-24.

²⁹ Натев има пред вид „Stilwandel“; вж. библиографията. Два пъти Натев пише, че „Обратът на стила“ е последната книга на Щайгер. Това е детайл, който не е особено важен, служи на Натев, за да посочи, че той познава актуалната научна литература. Но в 1968 тази не е последната книга на Щайгер. Натев навярно предава в издателството текста на бъдещата книга през есента на 1968, м. януари 1969 тя е подписана за печат. В 1967 Щайгер издава

романтизма ... с буржоазната революция. И Щайгер се пита как могло понятията от един политически и икономически преврат да се пренасят към отделен художествен стил, още повече да го обяснят. Като огрубява предварително понятието за историческа каузалност, известният литератор естествено не вижда „адекватен отпечатък“ на общественно-историческите условия в творчеството.³⁰ Мястото от статията на Щайгер, в което става дума за марксизма, е: „ ... продължава да е съмнително дали по-скоро словесността е функция на обществото или обратно – обществото е функция на словесността. Твърдяно е и едното, и другото – първото, както е известно, от марксистите, второто например от Мартин Хайдегер ...“³¹ От изложението на Натев оставам с впечатлението, че Щайгер критикува само „марксистите“, докато той в посочената статия дори не ги критикува, а изброява научни области и подходи, които според него предлагат обяснения за литературата, които са външни и поради това не могат да обяснят „нейния смисъл и нейното вълшебство“. Поради това възприемам начина, по който Натев представя съпротивата на Щайгер да приеме изобщо какъвто и да е външен определител за литературата, като недостоверен. В специфично научен контекст, Натев възпроизвежда официалната идеологема, че повечето буржоазни учени са против марксизма.³² Сякаш марксизмът е източноевропейска критическа философия.

„Още в книгата си „Основни понятия на поетиката“ Емил Щайгер въведе (уж между другото!) „идеята за първичното време“. В изкуството се осъществявало „господство на *чистото* време“ (das Walten der reinen Zeit). Но какво ще рече това? То значело, че „съществуването и времето са едно и също“. Времето се криело в „моженето нещо да съществува“ (das Seinkönnen). За хората, които смятат първо условие за една научна истина нейната яснота, това ще прозвучи доста съмнително. Но те биха проявили прекалена възискателност към Щайгер, ако очакват от него повече. Истинският смисъл на подобни твърдения е: нека се задоволим с „атмосферата“, която самата творба носи, нека констатираме само факта, че тя е „могла да съществува“. Това ще е нейното „чисто“ време, което няма защо да бъде свързвано с „външните“ обстоятелства. Всичко друго е ... трансцендентално.³³ Според Натев Щайгер е въвел идеята за времето „уж между другото!“? Именно защото времето е в

монографията си за Шилер; тя е налична в библиотеката на СУ „Св. Климент Охридски“. В общата недостоверност на представянето на концепцията на Щайгер, този незначителен детайл придобива значение.

³⁰ Натев, Атанас. *Литературознание и изкуствознание. Методологически въпроси*. София, 1969, с. 25.

³¹ Щайгер, Емил 1984: Проблемът за обратата на стила. Превод Бойко Атанасов – *Литературна мисъл* 1984/5, с. 110; Staiger, Emil 1963: *Stilwandel. Studien zur Vorgeschichte der Goethezeit*. Zürich, 1963, с. 9.

³² В същата книга Натев обсъжда статия на Яков Елсберг за отношението на западни учени литературоведи към марксизма през 1960-те. Натев, Атанас. *Литературознание и изкуствознание. Методологически въпроси*. София, 1969, с. 34-36)

³³ Пак там, с. 28.

основата на концепцията му, а не е въведено „уж между другото“, Щайгер не говори за епос, лирика и драма, а за епически, драматически и лирически стил. Следвайки Хайдегер, Щайгер свързва битие, съществуване и разбиране, за да заключи, че „Разбирането в смисъла на фундаментален екзистенциал постига поетическа форма в драматичния стил.“³⁴ Изследванията на Щайгер не са каноничен религиозен текст, та да не могат да бъдат критикувани, но критика, която е мотивирана повече от преценки, отколкото от анализ, ми се струва подвеждаща, при това изказана с език, който заема стилови елементи от делничния. Напр.: „Той се чуди как една и съща епоха може да предизвика различни стилове. ... Но те биха проявили прекалена възискателност към Щайгер, ако очакват от него повече.“³⁵ На концепцията за чистото време Натев противопоставя своето разбиране за „обществено-историческата динамика“ на изкуството, в което е неговото „истинско своеобразие“.

В 1972 Натев публикува „Подстъпи към теория на драмата“. Целта му е да обоснове собствената си концепция за драмата, а не да представя други концепции; навярно поради това критиката му е аналитична, а не оценъчна.³⁶ Той оспорва няколко концептуални твърдения на Щайгер; спирам се на едно от тях: Според Щайгер разграничителният белег на драматичното напрежение е отнасянето на всичко към един край. „Всичко зависи в най-истинския смисъл на думата от края.“³⁷ На с. 158 от „Основни понятия на поетиката“, която Натев посочва, този цитат не е наличен. Но в същата част от книгата Щайгер пише, че „Електра и Антигона са ръководени без оглед на нищо друго и единствено от своята цел.“³⁸ Натев привежда като примери, за които твърдението на Щайгер не е валидно, „Игра без думи“, Бекет, „Плешивата певица“, Йонеско, „Пещерата“, Жан Ануи, „Убийство в катедралата“, Т. С. Елиът. Интересът на Натев е към изкуството на модерността и преди всичко към драматургията от края на XIX в. до края на 1960-те, когато пише „Подстъпи към драмата“. Концепцията на Щайгер е класицистична. Ако разширя несъгласието на Натев, то би звучало така: „Твърдението на Щайгер за отнасяне на всичко към един край не е валидно за част от драматичните произведения в Европа след Първата световна война.“ Това е изследователски въпрос сам по себе си: как експерименталната модерна драматургия допринася да се разшири или промени понятието за драма или, ако следваме Щайгер, за драматичен стил. Смятам, че Натев е истински заинтересуван от актуалността на художествената практика – театрални постановки и драматични произведения и от актуалните дискусии в литературознанието и театрознанието,

³⁴ Staiger, Emil. *Grundbegriffe der Poetik*. 2. erw. Auflage. Zürich, 1951 [1946], S. 224.

³⁵ Натев, Атанас. *Литературознание и изкуствознание. Методологически въпроси*. София, 1969, с. 25; 28.

³⁶ Натев, Атанас. *Подстъпи към теория на драмата*. София, 1972, с. 25, 36, 96, 177.

³⁷ Пак там, с. 36.

³⁸ Staiger, Emil. *Grundbegriffe der Poetik*. 2. erw. Auflage. Zürich, 1951 [1946], S. 160.

както в източната, така и в западната част на Европа. От средата на 1950-те се появяват изследвания, които обосновават различната – отворена форма и новите структурни елементи в модерната драма.³⁹

Концепцията на Атанас Натев поставя ударението върху социалните функции на изкуството: „... качествено своеобразие на изкуството има функционален характер, не се крие в структурата на творбата, а в приспособимостта ѝ към особено обществено обръщение.“⁴⁰ Същевременно той смята, че своеобразието на изкуството е обвързано със строежа на творбата. Натев различава строеж от структура, но това е друга тема. От тук и интересът му към феноменологическите подходи.

IV. Въпросът за достоверността

Под достоверност имам предвид:

- да представя основните понятия и постановки на една чужда концепция, както и нейната социална функция;
- да анализирам ценностите и позицията на автора/авторката;
- да поставя концепцията в съответната ѝ историческа среда, рефлексивна и социална;
- да не представям чуждата концепция така, че тя да стане неразпознаваема, чрез което целта ми да е улесняване на критиката срещу нея и пропагандата на собствените идеи;
- да не предпоставям, че чуждата концепция е познавателно непригодна.
- да не представям отделни твърдения за цялата концепция;
- оценките ми да не изместват анализа.

Изобщо достоверността предполага, че усилието ми да разбера предхожда удоволствието от критикуването. От достоверността, и не само при представянето на чужди концепции, зависи моето читателско доверие.

³⁹ Навярно най-известна е Петер Сонди, „Теория на драмата“, 1956. Натев препраща към изследването на Сонди: „По някакво странно недоразумение, след като от Чехов насам си проби път и наложено бездействие, започнаха да говорят за „криза в драмата“. ... Вместо за криза в теоретическите представи за природата на драматичното действие, се уличава в „криза“ самата драма, която през двадесетото столетие по-скоро утвърди положението си в художествената литература.“ Натев, Атанас. Подстъпи към теория на драмата. София, 1972, с. 68. Натев смята, че в криза е теорията, а не драмата. В социалистическа България официалната позиция е, че в криза и в упадък е буржоазното изкуство, докато Натев е на различно мнение. Това е важна, но друга тема. По отношение на Сонди, Натев не е разпознал или не е счел за нужно да посочи въздействието на Щайгер, както и разграничаването на Сонди от своя преподавател. Сонди посочва, че дължи много на „Основни понятия на поетиката“ на Емил Щайгер; именно тази е книгата на Щайгер, която Натев критикува Изследването на Сонди е защитено като дисертация (без последната глава) в 1954 при Емил Щайгер с оценка *summa cum laude*. По-важно обаче е, че Натев не желае да обсъжда опитите, които Сонди анализира в последната глава от изследването си да се разреши кризата на модерната драма.

⁴⁰ Натев, Атанас. *Литературознание и изкуствознание. Методологически въпроси*. София, 1969, с. 23.

В студията на Никола Георгиев, и в книгите на Атанас Натев, за които стана дума, въпросът за достоверността, когато се анализират или просто предават чужди концепции не е бил от значение; изглежда, че авторите не са си го поставяли. Предположението ми е, че те са възприели, съзнавано или не, нагласата да се омаловажават научни концепции, създадени от другата страна на „желязната завеса“. Най-общо тази нагласа се проявява в желанието да се критикува преувеличено, дори ако авторите на критиката смятат, че отделни идеи или подходи са научно обещаващи, поради което те по-късно ги прилагат в своята научна работа. Когато авторите пишат за „немарксистическо литературознание“, това е идеологическо и съзнавано твърдение. То няма реална разграничителна стойност; просто защото не съществува подобно „немарксистическо“ литературознание, а разнообразие от концепции и подходи в литературознанието, особено през 1960-те. В заключението към „Надхитряване с „мета“-естетиката“ Натев пише: „... нееднократно подчертавахме в изложението си, че феноменологията и нейните разновидности имат немалко успехи и притежават примамливи страни за съвременния изследовател на художествената творба.“⁴¹ Начинът, по който Натев до този момент обсъжда психологическата естетика и „феноменологизма“ не подкрепя обаче това твърдение.

Има разлика обаче и тя е същностна, между идеолозите на социализма и учени като Натев. Охранителите на режима актуализират метафората за студената война⁴², представяйки всяко културно дело, създадено в западния капитализъм като упадъчно и/или насочено срещу социализма. Изключения при преценките се правят за членове и симпатизанти на комунистическите партии на Запад. Подобни изказвания в трудовете на Натев, които познавам, няма. От противоположния блок – на капитализма пропагандата срещу социализма също е устойчиво силна. Наистина, макар и „студена“, но – война.

Освен представените изследвания, в България за Щайгер са публикувани още три статии, но тъй като са мои, не ги обсъждам.

От обемистото критическо творчество на Щайгер на български са преведени две статии и една преписка: „Изкуството на тълкуването“, „Проблемът за обратата на стила“, преписката между Хайдегер и Щайгер за тълкуването на стихотворението на Едуард Мьорике „На една лампа“.⁴³

⁴¹ Пак там, с. 32.

⁴² В 1945 и в 1946 Джордж Оруел използва израза „студена война“. Изглежда, че и тук той е създателят на „крилатата фраза“.

⁴³ Щайгер Емил 1983: Изкуството на тълкуването, превод и встъпление А. Ангелов - *Бюлетин на СБП (син)*, 1983/3, 108 – 126. Редактиран, преводът е препечатан в сп. *Език и литература* 6/1994, 14-29; Щайгер, Емил. Проблемът за обратата на стила. Превод Бойко Атанасов – *Литературна мисъл* 1984/5, 109-117; Диалогът Хайдегер – Щайгер. Превод Бойко Атанасов – *Език и литература* 6/1994, 35-44. - В „*Литературознание. Христоматия*“,

Връщам се към въпроса за достоверността, поставен в началото. Бих могъл, мислейки в посоката на достоверността, да добавя една тежка дума като отговорност. Чувствам ли се отговорен към чуждата мисъл? А когато той/тя защитава позиция, която е за мен изцяло неприемлива? Но нагласата единствено към „отговорност“ би отнела каквото и да е удоволствие от четенето и разбирането. Затова предпочитам към усилието за достоверност да добавя усвояването на нагласа, която е откритост към разбиране.

Библиография

Ангелов, Ангел. Емил Щайгер и иманентното тълкуване. – *Литературна мисъл* 1984/ 5, с. 106- 109. [Angelov, Angel. Emil Shtayger i imanentното talkuvane. – *Literaturna misal* 1984/ 5, s. 106- 109].

Ангелов, Ангел. Литературната творба в методологията на Емил Щайгер. Спорът за стихотворението на Мьорике "На една лампа". В: *Граници и възможности на литературознанието*. Отг. ред. Искра Панова. София, 1986, Изд. на БАН, с. 103-129. [Angelov, Angel. Literaturnata tvorba v metodologiyata na Emil Shtayger. Sporat za stihotvorenieto na Myorike "Na edna lampa". – In: *Granitsi i vazmozhnosti na literaturoznaniето*. Отг. ред. Iskra Panova. Sofia, 1986, Izd. na BAN, s. 103-29].

Георгиев, Никола. Разноличието на едностранчивостта. Критически наблюдения върху методологическата безпътница на съвременното немарксистко литературознание. В: *Философски и методологически проблеми на съвременния модернизъм и на западното литературознание*. София, 1969, 83–86. [Georgiev, Nikola. Raznolichieto na ednostranчивostta. Kriticheski nablyudeniya varhu metodologicheskata bezpatitsa na savremennoto nemarkсистко literaturoznanie. – V: *Filosofski i metodologicheski problemi na savremenniya modernizam i na zapadното literaturoznanie*. Sofia, 1969, 83–86].

Георгиев, Никола. Поява и утвърждаване на единното родово понятие лирика. – *Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“*. Факултет по Славянски филологии, 1969, т. LXIII, 1, 95-182. [Georgiev, Nikola. Poyava i utvarzhdavane na edinnoto rodovo ponyatie lirika. – *Godishnik na Sofiyskiya universitet „Kliment Ohridski“*. Fakultet po Slavyanski filologii, 1969, t. LXIII, 1, 95-182).

Георгиев, Никола. *Тревожно литературознание*. София, 2006. [Georgiev, Nikola. *Trevozhno literaturoznanie*. Sofia, 2006].

Димчева, Росица. Методата на литературната интерпретация и теорията на поетическите жанрове у Емил Щайгер – Във: *Философски и методологически проблеми на съвременния модернизъм и на западното литературознание*. София, 1969, 204–235. [Dimcheva, Rositsa. Metodata na literaturnata interpretatsiya i teoriyata na poeticheskите zhanrove u Emil Staiger. – In: *Filosofski i metodologicheski problemi na savremenniya modernizam i na zapadното literaturoznanie*. Sofia, 1969, 204–235].

Натев, Атанас. *Литературознание и изкуствознание. Методологически въпроси*. София, 1969. [Natev, Atanas. *Literaturoznanie i izkustvoznание. Metodologicheski vaprosi*. Sofia, 1969.]

съст. Енчо Мутафов, Благоевград, 1998 е включена една страница (с. 299) от Щайгер, озаглавена „Стильт и неговата интерпретация. Фрагменти от изкуството на интерпретацията“. От какъв език е преведена страницата не е посочено.

Натев, Атанас. *Подстъпи към теория на драмата*. София, 1972. [Natev, Atanas. *Podstapi kam teoriata na dramata*. Sofia, 1972].

Щайгер, Емил 1983: Изкуството на тълкуването, превод и встъпление А. Ангелов. – *Бюлетин на СБП (син)*, 1983/3, 108 – 126. Редактиран, преводът е препечатан в сп. *Език и литература* 6/1994, 14-29. [Staiger, Emil 1983: *Izkustvoto na talkuvaneto, prevod i vstaplenie A. Angelov*. – *Byuletin na SBP (sin)*, 1983/3, 108 – 126. Redaktiran, prevodat e prepechatan v sp. *Ezik i literatura* 6/1994, 14-29].

Щайгер, Емил 1984: Проблемът за обратата на стила. Превод Бойко Атанасов – *Литературна мисъл* 1984/5, 109-117. [Staiger, Emil 1984: *Problemat za obrata na stila. Prevod Boyko Atanasov*. – *Literaturna misal* 1984/5, 109-117].

Щайгер, Емил 1994: Диалогът Хайдегер – Щайгер. Превод Бойко Атанасов – *Език и литература* 6/1994, 35-44. [Shtayger, Emil 1994: *Dialogat Heidegger – Staiger. Prevod Boyko Atanasov*. – *Ezik i literatura* 6/1994, 35-44].

Staiger, Emil 1963 [1939]: *Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters. Untersuchungen zu Gedichten von Brentano, Goethe und Keller*. Zürich.

Staiger, Emil 1951 [1946]: *Grundbegriffe der Poetik*. 2. erw. Auflage. Zürich.

Staiger, Emil 1963: *Stilwandel. Studien zur Vorgeschichte der Goethezeit*. Zürich.